

prof. zw. dr hab. Anna Wyrozumska

Autorka jest kierownikiem Katedry Europejskiego Prawa Konstytucyjnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego (ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3310-6675>).

Wyroki Trybunału Konstytucyjnego w sprawach K 3/21 oraz K 6/21 w świetle prawa międzynarodowego

Słowa kluczowe: niewykonywanie orzeczeń sądów międzynarodowych, dialog sądowy, relacja między prawem międzynarodowym a prawem krajowym, praworządność, prawo do sądu ustanowionego ustawą, trybunały konstytucyjne wobec prawa UE

Artykuł spogląda na wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7.10.2021 r., K 3/21, uznający niezgodność z konstytucją fundamentalnych zasad prawa UE oraz wyrok z 24.11.2021 r., K 6/21, uznający z kolei niezgodność z konstytucją art. 6 EKPC, z perspektywy prawa międzynarodowego. Te dwa wyroki stanowią kolejne decyzje mające na celu zapobiec wykonywaniu w Polsce wyroków Trybunału Sprawiedliwości UE i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczących kwestii niezależności i bezstronności sędziów, „sądu ustanowionego ustawą”. Przedstawia przypadki niewykonywania przez sądy krajowe orzeczeń Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i ETPC, konkludując, że sądy konstytucyjne, kwestionując wyrok, opierają się w zasadzie na podobnych konstrukcjach, powołując się na nadrzędność konstytucji. Na gruncie prawa międzynarodowego nie może to stanowić usprawiedliwienia, i w konsekwencji państwa ponoszą odpowiedzialność międzynarodową. Brak zorganizowanego aparatu przymusu w prawie międzynarodowym utrudnia jej egzekwowanie, co pozostawia miejsce na dialog, w tym także dialog sądowy i polityczne rozwiązania. Orzeczenia TK, o których mowa, odbiegają jednak od podobnych decyzji innych sądów w sprawach dotyczących wyroków MTS czy ETPC. Nie spełniają również wymogów formułowanych w doktrynie, dopuszczających wyjątkowo prawo sądów krajowych do sprzeciwu.

1. Wprowadzenie

W dniu 7.10.2021 r. Trybunał Konstytucyjny wydał wyrok w sprawie K 3/21 oceniający zgodność z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej¹ wybranych przepisów Traktatu o Unii Europejskiej². Jest to kolejne orzeczenie TK wpisujące się w spór Polski z UE o reformy wymiaru sprawiedliwości dokonywane w Polsce od 2015 r. Wyrok opiera się na zaprzeczeniu kompetencji UE, w tym kompetencji TS, do orzekania w sprawach organizacji i ustroju sądownictwa. Działając na wniosek Prezesa Rady Ministrów³, Trybunał Konstytucyjny orzekł o niezgodności z Konstytucją podstawowych przepisów Traktatu o Unii Europejskiej

– art. 1, art. 2, art. 4 ust. 3 oraz art. 19 ust. 1. Kompetencja TK do oceny zgodności przepisów umowy międzynarodowej z Konstytucją wynika z jej art. 188 ust. 1.

Trybunał stwierdził, że powyższe przepisy są niezgodne z Konstytucją w pewnym specyficznym zakresie, m.in. gdy wynika z ich zastosowania przyznanie sądom polskim kompetencji do kontroli legalności procedury powołania sędziego, w tym badania zgodności z prawem aktu powołania sędziego przez Prezydenta, kontroli legalności uchwały KRS zawierającej wnioski do Prezydenta o powołanie sędziego, stwierdzenia przez sąd krajowy wadliwości procesu nominacji sędziego i w jego efekcie odmowy uznania za sędziego osoby powołanej na urząd sędziowski zgodnie z art. 179 Konstytucji.

Celem niniejszego artykułu jest spojrzenie na wyrok TK z 7.10.2021 r., K 3/21, z perspektywy prawa międzynarodowego, którego częścią jest prawo UE. Niezbędne do tego jest określenie charakteru tego orzeczenia jako kolejnej decyzji mającej na celu zapobiec wykonywaniu w Polsce wyroków

1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) – dalej Konstytucja.

2 Wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13 – dalej TUE.

3 Wyrok TK z 7.10.2021 r., K 3/21, LEX nr 3231776. Ocena zgodności z Konstytucją RP wybranych przepisów Traktatu o Unii Europejskiej.

TS dotyczących kwestii niezależności i bezstronności sędziów orzekających w dziedzinach objętych prawem UE. Zasadnicze pytania, jakie się z tym wiążą, dotyczą zgodności z prawem międzynarodowym niewykonania orzeczenia sądu międzynarodowego przez sąd krajowy. Jeżeli uznać, że pod pewnymi warunkami prawo dopuszcza taką ewentualność, powstaje pytanie, czy wyrok TK spełnia te wymogi. Czym różni się od innych wyroków sądów krajowych kwestionujących decyzje sądu międzynarodowego? Czy jest zgodny z prawem międzynarodowym?

W rozważaniach zostały pominięte jednak kwestie niewykonywania orzeczeń TS przez inne państwa członkowskie UE na gruncie konstytucyjnych doktryn Solange i kontroli *ultra vires* analizowane gdzie indziej⁴.

Ponieważ te same pytania i te same wątpliwości wiążą się z wyrokiem TK z 24.11.2021 r. K 6/21⁵, należącym zresztą do tego samego ciągu orzeczeń TK, w którym Trybunał orzekł o niezgodności z Konstytucją art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁶ w zakresie, w jakim pozwala na zastosowanie wymogów „prawa do sądu ustanowionego ustawą” do Trybunału Konstytucyjnego, artykuł ten dotyczy także tego judykatu.

2. Niewykonywanie przez Polskę orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach niezależności i bezstronności sędziów

Orzekając w sprawach polskich od 2018 r. TS konsekwentnie uznaje, że art. 19 ust. 1 ak. 2 TUE upoważnia go do dokonywania kontroli wykonywania przez państwa członkowskie, przewidzianego w tym przepisie, obowiązku zapewnienia skutecznej ochrony sądowej w dziedzinach objętych prawem UE, w tym formułowania standardów ochrony, m.in. odnośnie do niezależności i bezstronności sędziów wynikających z prawa do sądu zawartego w art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej⁷. Z orzeczeń Trybunału wynika, że grzechem pierwotnym stanu niepraworządności jest konstrukcja tzw. neo-KRS, powołanej na mocy zmienionych przepisów, w sposób uzależniająca ją od polityków. Powoduje to, że sędziowie wybrani przez neo-KRS i powołani na tej podstawie przez Prezydenta mogą być uznawani za niespełniających kryteriów niezależności. Dotyczy to przede wszystkim sędziów dwóch nowo powołanych Izb Sądu Najwyższego – Izby Dyscyplinarnej oraz Izby Kontroli Nadzwyczajnej, ale także i nowych sędziów innych Izb SN i innych sądów w Polsce.

Polska saga niewykonywania orzeczeń TS rozpoczyna się od wyroku w sprawach połączonych C-585/18, C-624/18 i C-625/18, A.K.⁸, wydanego w trybie prejudycjalnym. W związku z rozbieżnościami w sposobie stosowania wyroku⁹,

trzy Izby SN (z wyłączeniem dwóch ww. nowych Izb) wydały 23.01.2020 r.¹⁰ uchwałę wykładniczą wskazującą, jak sądy w Polsce powinny interpretować przepisy Kodeksu postępowania karnego¹¹ i Kodeksu postępowania cywilnego¹², aby wykonać wyrok TS. W odniesieniu do nowych sędziów SN, w tym Izby Dyscyplinarnej SN, uchwała stwierdza w sposób ogólny, że sąd jest „nienależycie obsadzony” lub „skład sądu jest sprzeczny z przepisami prawa”, gdy w jego skład wchodzi osoba wybrana przez nową KRS. Natomiast w przypadku sądów powszechnych i wojskowych – jeśli wadliwość procesu powołania sędziego prowadzi, w konkretnych okolicznościach, do naruszenia standardu niezawisłości i bezstronności.

Z kolejnych orzeczeń TS i ETPC dotyczących neo-KRS, ID i IKNSP (o których poniżej), wynika, że SN nie popełnił błędu w wykonaniu wyroku TS w sprawach połączonych C-585/18, C-624/18 i C-625/18, A.K. Polskie władze – Marszałek Sejmu, Premier, Prezydent, Prokurator Generalny, postawiły się jednak w kontrze do uchwały SN, wszczynając różnorodne postępowania przed TK. W dniach 20–21.04.2020 r. TK wydał dwa orzeczenia dyskwalifikujące nie tylko sposób wykonania wyroku TS przez uchwałę z 23.01.2020 r., BSA I 4110 1/20, ale i sam wyrok TS¹³.

W pierwszym orzeczeniu, w sprawie U 2/20¹⁴ TK kontrolował zgodność uchwały SN z Konstytucją oraz EKPC (art. 6) i prawem UE (art. 2, art. 4 ust. 3 TUE). Aby uruchomić swoją kompetencję, TK dokonał reinterpretacji Konstytucji, wbrew dotychczasowemu orzecznictwu TK uznał, że ma prawo kontrolować uchwałę wykładniczą SN, wydaną na podstawie jego kompetencji do nadzoru nad sądami powszechnymi i wojskowymi, ponieważ nie jest ona aktem stosowania prawa (TK nie miałby tu kompetencji), lecz jest aktem wydanym przez centralny organ państwowy zawierający przepisy prawa, aktem stanowienia prawa (art. 188 pkt 3 Konstytucji). W wyroku TK stwierdził m.in., że uchwała SN jest sprzeczna z prawem UE (art. 2, art. 4 ust. 3 TUE) i z art. 6 EKPC.

W drugim z kolei orzeczeniu, w sprawie Kpt 1/20¹⁵, również wbrew orzecznictwu TK dotyczącym sporów kompetencyjnych,

4 Zob. A. Wyrozuńska, *Wyrok FTK z 5.05.2020 r. w świetle podobnych orzeczeń sądów innych państw członkowskich Unii Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 2020/9, s. 47–70.

5 LEX nr 3259464.

6 Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm. – dalej EKPC.

7 Wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389 – dalej KPP.

8 Wyrok TS z 19.11.2019 r., sprawy połączone C-585/18, C-624/18 i C-625/18, A.K. przeciwko Krajowej Radzie Sądownictwa i CP i DO przeciwko Sądowi Najwyższemu, EU:C:2019:982 – dalej wyrok w sprawach połączonych C-585/18, C-624/18 i C-625/18, A.K.

9 Zob. wyrok SN z 5.12.2019 r., III PO 7/18, OSNP 2020/4, poz. 38, uznający neo-KRS i Izbę Dyscyplinarną SN za organy niespełniające kryteriów art. 45

ust. 1 Konstytucji, art. 47 KPP, art. 6 EKPC. Na temat tego wyroku zob. M. Ziółkowski, *Niezależność jako istota prawa do sądu? Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 5 grudnia 2019 r., III PO 7/18*, „Przegląd Konstytucyjny” 2020/3, s. 82–96. Odmienne uchwała Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych SN z 8.01.2020 r., I NOZP 3/19, LEX nr 2760443. Na temat rozbieżności w orzecznictwie i wątpliwości szeregu sądów zob. uzasadnienie uchwały składu połączonych Izb SN: Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego z 23.01.2020 r., BSA I 4110 1/20, pkt I.1.

10 Uchwała SN z 23.01.2020 r., BSA I 4110 1/20.

11 Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.).

12 Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

13 Na temat tych orzeczeń m.in.: S. Biernat, *Trybunał Konstytucyjny wypowiada posłuszeństwo prawu Unii Europejskiej* [w:] *Wokół kryzysu demokracji i praw człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Mirosława Wyrzykowskiego*, red. A. Bodnar, A. Płoszka, Warszawa 2020, s. 832–883; A. Wyrozuńska, *Wyrok...*, s. 47–70; A. Wyrozuńska, *Odwracanie kota ogonem bez żadnego trybu, czyli o orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego w sprawach Kpt 1/20 i U 2/20* [w:] *Problem praworządności w Polsce w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE (2018–2020)*, red. J. Barcz, A. Grzelak, R. Szyndlauer, Warszawa 2021, s. 488–528.

14 Wyrok TK z 20.04.2021 r., U 2/20, LEX nr 2942998, postępowanie na wniosek Prokuratora Generalnego.

15 Postanowienie TK z 21.04.2021 r., Kpt 1/20, LEX nr 2945291, postępowanie na wniosek Marszałka Sejmu.

stwierdził istnienie takich sporów między SN a Sejmem oraz SN a Prezydentem. Uchwałę SN uznał za naruszającą kompetencje tych organów, a przede wszystkim pierwszeństwo Konstytucji w stosunku do prawa UE. Z orzeczeń tych jasno wynika, że i wnioskodawcy, i TK uznają, że TS ingeruje w sprawy należące do organizacji i ustroju sądownictwa, tj. pozostające w wyłącznych kompetencjach państw członkowskich UE.

W postanowieniu Kpt 1/20 znalazły się mocne wypowiedzi, m.in. że „tezy wyroku TSUE dotyczące materii nienależącej do kompetencji Unii, a więc i do kompetencji TSUE, nie mogą nakładać na sąd odsyłający, tj. SN, «obowiązku» podejmowania przez ten sąd działań prawotwórczych w wykonaniu wyroku TSUE z 19 listopada 2019 r., który pomija polski porządek prawny i wprost jest z nim sprzeczny. Wyroki TSUE wykraczające poza jego traktatowe kompetencje – określone w TUE i TfUE – nie mają mocy wiążącej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej»¹⁶.

W momencie wydawania orzeczeń w dwóch powyższych sprawach Trybunałowi Konstytucyjnemu było znane kolejne orzeczenie TS – postanowienie w sprawie C-791/19 R, Komisja przeciwko Polsce, dotyczące systemu odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów. Trybunał unijny nałożył na Polskę na podstawie art. 279 TUE środki tymczasowe. Polska została zobowiązana do natychmiastowego zawieszenia stosowania przepisów krajowych dotyczących właściwości Izby Dyscyplinarnej Sądu Najwyższego w sprawach dyscyplinarnych sędziów¹⁷.

Postanowienia tego Polska nie wykonała. Służyły temu ww. dwa orzeczenia i kolejne postępowanie wszczęte przez pytanie prawne SN (sędzię wybraną przez neo-KRS) dotyczące obowiązku państwa członkowskiego UE polegającego na wykonywaniu środków tymczasowych odnoszących się do kształtu ustroju i funkcjonowania konstytucyjnych organów władzy sądowniczej tego państwa. W dniu 14.07.2021 r. w sprawie P 7/20 Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 4 ust. 3 zd. 2 TUE w zw. z art. 279 TfUE w zakresie, w jakim TS „nakłada *ultra vires* zobowiązania” na RP, wydając środki tymczasowe odnoszące się do ustroju i właściwości polskich sądów oraz trybu postępowania przed polskimi sądami, jest niezgodny z szeregiem przepisów Konstytucji i nie może być objęty zasadami pierwszeństwa oraz bezpośredniego stosowania określonymi w art. 91 ust. 1–3 Konstytucji¹⁸.

W tym samym dniu – 14.07.2021 r. – wiceprezes TS nałożyła kolejne środki tymczasowe na Polskę, w postępowaniu w sprawie C-204/21 R, Komisja przeciwko Polsce¹⁹. Odnoszą się one do zmiany ustawy o Sądzie Najwyższym i sądach powszechnych (tzw. ustawy kagańcowej)²⁰, m.in. do przepisów tej ustawy, które zakazują wszystkim sądom krajowym badania spełnienia wymogów Unii dotyczących niezawisłego i bezstronnego sądu ustanowionego uprzednio na mocy ustawy, ustanawiają

wyłączną właściwość IKNSP SN do rozpoznawania zarzutów i zagadnień prawnych dotyczących braku niezależności sądu lub niezawisłości sędziego, co więcej, pozwalają zakwalifikować wykonywanie takiego badania przez sądy jako przewinienia dyscyplinarne. Trybunał Sprawiedliwości zobowiązał Polskę do natychmiastowego zawieszenia stosowania ww. zakazów, a w szczególności przepisów odnoszących się do ID oraz IKNSP.

Dzień później – 15.07.2021 r. – TS wydał wyrok w sprawie C-791/19, Komisja przeciwko Polsce, potwierdzający, że system odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów w Polsce nie jest zgodny z prawem UE, m.in. dlatego, że dopuszcza kwalifikowanie treści orzeczeń sądowych wydawanych przez sędziów sądów powszechnych jako przewinienia dyscyplinarne (umożliwia kontrolę polityczną orzeczeń, a więc zagraża niezawisłości sędziów), w tym także postanowień w sprawach pytań prejudycjalnych kierowanych do TS. Polska została zobowiązana do przyjęcia środków niezbędnych do tego, by uchybienie to ustało²¹.

W związku z wyrokiem TK z 14.07.2021 r., P 7/20, Polska wniosła o uchylenie postanowienia wiceprezes TS o środkach tymczasowych (C-204/21 R, Komisja przeciwko Polsce), argumentując na podstawie zmiany okoliczności, że postanowienie to jest sprzeczne z polskim porządkiem konstytucyjnym. Wniosek Polski został oddalony, albowiem okoliczność, że Trybunał Konstytucyjny stwierdza, iż takie środki są sprzeczne z porządkiem konstytucyjnym danego państwa członkowskiego, w żaden sposób nie wpływa na ocenę obowiązku państwa członkowskiego zapewnienia, aby sądy mogące orzekać w sprawach prawa UE odpowiadały wymogom skutecznej ochrony sądowej²².

Ponieważ Polska nie zawiesiła stosowania przepisów krajowych, wiceprezes Trybunału, orzekając na wniosek Komisji, postanowił w dniu 27.10.2021 r. wzmocnić skuteczność środków tymczasowych nałożonych 14.07.2021 r. przez nałożenie na Polskę okresowej kary pieniężnej w wysokości 1 mln euro dziennie w celu wymuszenia przyspieszenia dostosowania się Polski do ww. postanowienia²³. Podobnie jak we wcześniejszym postanowieniu, wiceprezes zauważył, że okoliczność, iż prawo polskie stoi na przeszkodzie podjęciu działań w celu zastosowania postanowienia z 14.07.2021 r., nie może być brana pod uwagę przy ocenie wysokości okresowej kary pieniężnej.

Mamy więc do czynienia z sytuacją wielokrotnego, rażącego naruszenia zobowiązań wynikających z prawa UE. Na tym tle wyrok TK z 7.10.2021 r., K 3/21, stanowi kolejny, mocny akord. Trybunał orzekł w sposób generalny, że przepisy Traktatu o Unii Europejskiej stanowiące podstawę orzeczeń TS w sprawach polskiego wymiaru sprawiedliwości są niezgodne z Konstytucją RP.

Nie bez znaczenia dla zdiagnozowania tego wyroku jest fakt, że również inny sąd międzynarodowy – ETPC – w podobny sposób do TS ocenił reformy polskiego wymiaru sprawiedliwości,

16 Postanowienie TK z 21.04.2021 r., Kpt 1/20, pkt III.2.6. *in fine*.

17 Postanowienie wiceprezesa TS z 8.04.2020 r., C-791/19 R, Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, EU:C:2020:277, postępowanie w przedmiocie środków tymczasowych.

18 Wyrok TK 14.07.2021 r., P 7/20, LEX nr 3228383.

19 Postanowienie wiceprezesa TS z 14.07.2021 r., C-204/21 R, Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, EU:C:2021:593, postępowanie w przedmiocie środków tymczasowych.

20 Ustawa z 20.12.2019 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy o Sądzie Najwyższym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 190), wejście w życie 14.02.2020 r.

21 Wyrok TS z 15.07.2021 r., C-791/19, Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, EU:C:2021:596, system odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów.

22 Postanowienie wiceprezesa TS z 6.10.2021 r., C-204/R-RAP, Rzeczpospolita Polska przeciwko Komisji Europejskiej, EU:C:2021:834, postępowanie w przedmiocie środków tymczasowych.

23 Postanowienie wiceprezesa TS z 27.10.2021 r., C-204/21 R, Komisja Europejska przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, EU:C:2021:878, postępowanie w przedmiocie środków tymczasowych.

oceniając je w świetle wymogów prawa do rzetelnego procesu sądowego określonego w art. 6 EKPC odnoszących się do „sądu ustanowionego ustawą”, wskazanych we wcześniejszym swoim orzeczeniu w sprawie islandzkiej – 26374/18, Guðmundur Andri Ástráðsson²⁴. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że nie spełniają one wymogów art. 6 EKPC – prawa do sądu. W wyroku 4907/18, Xero Flor przeciwko Polsce, ETPC, potwierdzając wyrok polskiego TK z 2015 r., stwierdził, że TK nie spełnia wymogów art. 6 EKPC, jeśli w składzie sądu zasiada sędzia (tzw. dubler) wybrany na miejsce już zajęte²⁵.

W wyroku Izby 43447/19, Reczkowicz przeciwko Polsce, ETPC jednomyślnie uznał za wadliwy proces powoływania sędziów w Polsce, w którym uczestniczy organ taki jak KRS, zależny od władzy ustawodawczej lub wykonawczej. Tym samym Polska naruszyła art. 6 ust. 1 EKPC, ponieważ Izba Dyscyplinarna SN z powodu wad tej procedury nie jest „sądem ustanowionym ustawą”²⁶. Dochodząc do tych wniosków, Trybunał odniósł się w szczególności do orzeczeń Sądu Najwyższego z 5.12.2019 r., III PO 7/18²⁷, oraz z 15.01.2020 r., III PO 8/18²⁸ i III PO 9/18²⁹, uznających, że tryb powoływania sędziów do Izby Dyscyplinarnej naruszał prawo krajowe, oraz do uchwały trzech Izb SN z 23.01.2020 r., BSA I 4110 1/20. Trybunał stwierdził, że orzeczenia te opierały się na przekonujących argumentach, w tym dogłębnej i uważnej ocenie właściwego prawa polskiego z perspektywy podstawowych standardów EKPC oraz prawa UE. Wziął również pod uwagę orzeczenia TS, a także sprawozdania i oceny instytucji europejskich i międzynarodowych³⁰.

W wyroku Izby z 8.11.2021 r. w sprawach połączonych 49868/19 i 57511/19, Dolińska-Ficek i Ozimek przeciwko Polsce, Trybunał stwierdził ponownie, że na polską procedurę powoływania sędziów wywierały nadmierny wpływ władza ustawodawcza i wykonawcza. Stanowiło to zasadniczą nieprawidłowość, która negatywnie wpłynęła na cały proces i podważyła legitymację

IKNSP, która rozpoznawała sprawy skarżących. Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych nie jest zatem „niezawisłym i bezstronnym sądem ustanowionym ustawą” w rozumieniu EKPC³¹.

W żadnym z tych przypadków Polska nie skorzystała z możliwości dialogu, jaki stwarza procedura odwołania od wyroku Izby do Wielkiej Izby ETPC (art. 43 EKPC).

Zamiast tego toczą się postępowania uruchomione przed Trybunałem Konstytucyjnym. W dwóch postanowieniach (gdy na podstawie wyroku 4907/18, Xero Flor przeciwko Polsce, kwestionowano składy TK), TK uznał, że ETPC działał poza granicami swoich kompetencji, w związku z czym jego wyrok nie istnieje (*sententia non existens*)³². Z odpowiedzi Premiera z 29.10.2021 r. na zapytanie RPO w sprawie wykonania wyroku, wynika, że Rząd nie zamierza go wykonać³³.

W dniu 24.11.2021 r. TK wydał wyrok w sprawie K 6/21, którego celem było potwierdzenie, że wyrok w sprawie 4907/18, Xero Flor przeciwko Polsce, nie może być wykonany. W wyroku tym, tak jak w wyroku z 7.10.2021 r., K 3/21, Trybunał w sposób generalny stwierdził niegodność z Konstytucją (m.in. z art. 8 ust. 1) art. 6 ust. 1 EKPC w zakresie, w jakim pozwala na zastosowanie wymogów „prawa do sądu ustanowionego ustawą” do Trybunału Konstytucyjnego³⁴, czyli że TK nie jest sądem w rozumieniu art. 6 EKPC.

W obu przypadkach, TUE i EKPC, Trybunał Konstytucyjny wydał wyrok zgodny z wnioskami pochodzącymi od najwyższych organów państwa (Premiera i Prokuratora Generalnego). Obydwa wyroki są reakcją na interpretację traktatów dokonaną przez sądy międzynarodowe, mają na celu doprowadzenie

24 Wyrok ETPC z 1.12.2020 r., 26374/18, Guðmundur Andri Ástráðsson przeciwko Islandii, HUDOC (wyrok Izby z 12.03.2019 r.). Trybunał sformułował trzystopniowy test mający na celu ustalenie, czy nieprawidłowości w procedurze powołania sędziego miały taką wagę, że pociągały za sobą naruszenie prawa do sądu. Trybunał badał: czy doszło do oczywistego naruszenia prawa krajowego; czy naruszenia prawa krajowego dotyczyły podstawowej zasady procedury powołania sędziego; czy domniemane naruszenia prawa do „sądu ustanowionego ustawą” zostały skutecznie zbadane i naprawione przez sądy krajowe.

25 W wyroku z 7.05.2021 r., 4907/18, Xero Flor przeciwko Polsce, HUDOC, ETPC skontrolował wybór sędziów TK dokonany w 2015 r. w świetle standardów art. 6 ust. 1 EKPC. Trybunał strasburski potwierdził wyrok TK z 3.12.2015 r., K 34/15, LEX nr 1937295, uznający, że trzech sędziów z pięciu sędziów wybranych do TK jesienią 2015 r., od których Prezydent RP nie przyjął jednak ślubowania, zostało wybranych prawidłowo. W związku z tym sędziowie wybrani przez Sejm kolejnej kadencji na te miejsca zostali wybrani na miejsca już zajęte. W konsekwencji ETPC stwierdził, że wybór sędziego dublera (M. Muszyńskiego) był „dotknięty poważnymi nieprawidłowościami” skutkującymi w ten sposób, że skład sądu nie może być uznany za zgodny z art. 6 EKPC.

26 Wyrok ETPC z 22.07.2021 r., 43447/19, Reczkowicz przeciwko Polsce, HUDOC.

27 LEX nr 2746893.

28 LEX nr 2765599.

29 LEX nr 2765601.

30 M.in. Report of the UN Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers, Diego García-Sayán, (UN Human Rights Council, document A/HRC/38/38/Add.1), 5.04.2018 r.; The final Opinion on Draft Amendments to the Act on the National Council of the Judiciary and Certain Other Acts of Poland (JUD-POL/305/2017-Final), 5.05.2017 r.; Opinion on Certain Provisions of the Draft Act on the Supreme Court of Poland (as of 26 September 2017), (JUD-POL/315/2017), 13.11.2017 r.

31 Wyrok ETPC z 8.11.2021 r., sprawy połączone 49868/19 i 57511/19, Dolińska-Ficek i Ozimek przeciwko Polsce, HUDOC. Trybunał stwierdził m.in., że Prezydent RP powołał wszystkich sędziów do Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych uchwałą KRS nr 331/2018, pomimo orzeczenia NSA z 27.09.2018 r. zawieszającego uchwałę KRS, co stanowiło oczywiste naruszenie prawa krajowego. ETPC konkludował: „Oceniając wszystkie powyższe okoliczności łącznie, Trybunał stwierdza, że powołanie przez Prezydenta RP wszystkich sędziów do Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych uchwałą KRS nr. 331/2018, pomimo wstrzymania jej wykonania na czas rozpatrywania odwołań kwestionujących jej legalność, stanowiło oczywiste naruszenie prawa krajowego. Postępowanie najwyższej władzy wykonawczej państwa, która poprzez świadome działania lekceważące wiążące orzeczenie sądowe i poprzez fakty dokonane, ingeruje w bieg wymiaru sprawiedliwości, aby zepsuć i pozbawić znaczenia tocząca się kontrolę sądową powołania sędziów, można jedynie scharakteryzować jako jaskrawe sprzeciwianie się praworządności (*blatant defiance of the rule of law*)” – pkt 338.

32 Postanowienie z 15.06.2021 r., P 7/20 – postępowanie o wyłączenie ze składu TK sędziego J. Piskorskiego (tzw. dublera). TK stwierdził, że „wyrok ETPC z 7 maja 2021 r. w zakresie, w jakim odnosi się do Trybunału Konstytucyjnego, oparty jest na tezach świadczących o nieznajomości polskiego porządku prawnego, w tym fundamentalnych założeń ustrojowych, określających pozycję, ustrój i rolę polskiego sądu konstytucyjnego. W tym zakresie został wydany bez podstawy prawnej, z przekroczeniem przez ETPC powierzonych mu kompetencji, i stanowi bezprawną ingerencję w krajowy porządek prawny, w szczególności w kwestie, które pozostają poza właściwością ETPC; z tych powodów musi być uznany za wyrok nieistniejący (*sententia non existens*)” – pkt II 2.2. Zob. także postanowienie z 31.08.2021 r., K 3/21.

33 Pismo RPO z 15.09.2021 r. w sprawie wykonania wyroku Xero Flor, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-09/Wyst%C4%85pienie%20RPO%20-%20wykonanie%20wyroku%20Xero%20Flor%2015.09.2021.pdf> oraz odpowiedź Kancelarii Premiera z 29.10.2021 r., https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-11/Odpowiedz_KRPM_29.10.2021.pdf (dostęp: 4.12.2021 r.).

34 Wyrok TK z 24.11.2021 r., K 6/21. Zgodnie z pkt 1 sentencji art. 6 ust. 1 EKPC, „w zakresie, w jakim pojęciem sądu użytym w tym przepisie obejmuje Trybunał Konstytucyjny”, jest niezgodny z art. 173 w zw. z art. 10 ust. 2, art. 175 ust. 1 i art. 8 ust. 1 Konstytucji. W pkt 2 TK stwierdza, że art. 6 ust. 1 EKPC w zakresie, w jakim przyznaje ETPC kompetencję do oceny legalności wyboru sędziów TK, jest niezgodny z art. 194 ust. 1 w zw. z art. 8 ust. 1 Konstytucji.

do niewykonania wyroków tych sądów, zasłaniając się nadrzędnością Konstytucji. Kwestionują pierwszeństwo stosowania prawa unijnego i międzynarodowego w prawie krajowym w sposób bardziej bezpośredni i generalny, niż czyniły to dotychczas sądy innych państw.

W płaszczyźnie międzynarodowej (a nie krajowej) niewykonanie zobowiązania wynikającego z prawa międzynarodowego przez sąd krajowy, w tym także wyroku sądu międzynarodowego o obowiązkowej jurysdykcji, stanowi naruszenie i powoduje odpowiedzialność międzynarodową. Zgodnie z wyrażającymi międzynarodowe prawo zwyczajowe, wypracowanymi przez Komisję Prawa Międzynarodowego i przyjętymi przez ZO ONZ, artykułami o odpowiedzialności państwa za akty międzynarodowo-bezprawne z 2001 r.³⁵, każdy międzynarodowo-bezprawny akt państwa pociąga za sobą międzynarodową odpowiedzialność tego państwa (art. 1). Aktem międzynarodowo-bezprawnym jest działanie lub zaniechanie, które można przypisać państwu na mocy prawa międzynarodowego i które stanowi naruszenie międzynarodowego zobowiązania państwa (art. 2). Na uwagę zasługuje zwłaszcza art. 3. Zgodnie z tym przepisem uznanie aktu państwa za akt międzynarodowo-bezprawny reguluje prawo międzynarodowe. „Na taką kwalifikację nie ma wpływu uznanie tego samego aktu za zgodny z prawem wewnętrznym”, np. zgodny z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego. Państwo ponosi odpowiedzialność za wszystkie swoje organy, w tym także za działania i zaniechania sądów (art. 4).

Zgodnie zaś z Konwencją wiedeńską o prawie traktatów z 1969 r.³⁶ państwo nie może zasłaniać się swoim prawem wewnętrznym, żeby usprawiedliwić naruszenie traktatu (art. 27 KWPT). Tego poglądu nie zmienia ani to, że zdarza się tolerowanie niewykonywania zobowiązań przez inne państwa, ani komplikujące się coraz bardziej relacje między prawem międzynarodowym a prawem krajowym.

Skupiając się tylko na niewykonywaniu orzeczeń, trzeba stwierdzić, po pierwsze, że Polska uznała obowiązkową jurysdykcję zarówno TS oraz ETPC. W takiej sytuacji niewykonanie orzeczenia przez sąd krajowy stanowi akt międzynarodowo-bezprawny. Same jednak wyroki w sprawach K 3/21 i K 6/21 są na tyle ogólne, że nie stanowią bezpośrednio naruszenia prawa międzynarodowego. Prowadzą one natomiast do praktyki organów państwa sprzecznej ze zobowiązaniami międzynarodowymi. Poza tym muszą one być odczytywane w ich kontekście i w świetle celu, który im przyświecał. Nie ulega wątpliwości, że celem tym było uniemożliwienie wykonywania wyroków TS i ETPC, a ich kontekst stanowią ww. pozostałe orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego.

3. Kwestionowanie skuteczności wyroków sądów międzynarodowych w prawie krajowym

3.1. Kwestionowanie wyroków Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości

Zgodnie z art. 94 ust. 1 Karty Narodów Zjednoczonych³⁷ każdy członek organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązuje się

wykonać wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w każdej sprawie, w której jest stroną.

Wyrok sądu międzynarodowego wydany w stosunku do państwa wiąże także sądy tego państwa. Powstaje zatem problem uwzględnienia wyroku w ewentualnym dalszym postępowaniu sądowym w konkretnej sprawie, wzruszenia zapadłego już wyroku krajowego, wznowienia postępowania karnego, cywilnego lub administracyjnego itp. To, w jaki sposób wyrok będzie wykonany, zależy od prawa krajowego. Bezpośredni skutek orzeczeń sądów międzynarodowych w prawie krajowym nie jest regułą³⁸. Niektóre tylko umowy międzynarodowe taki skutek przewidują, np. traktaty założycielskie UE.

Orzeczenia MTS bywały niekiedy kwestionowane, niezależnie od tego, czy stanowiły rozszerzającą interpretację prawa międzynarodowego i uznawane były za aktywistyczne, czy też odwrotnie za zbyt zachowawcze. Najbardziej znane są reakcje niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego oraz Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych na orzeczenia MTS w sprawach LaGrand³⁹ i Avena and Other Mexican Nationals⁴⁰, interpretujące art. 36 Konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych z 1963 r.⁴¹ Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych stwierdził, że sądy amerykańskie muszą jedynie „z szacunkiem rozważyć” (*respectful consideration*) interpretację dokonaną przez MTS i po jej rozważeniu stwierdził, że jest ona sprzeczna ze spornym charakterem amerykańskiego postępowania karnego⁴². Wyrok MTS wiąże jako zobowiązanie międzynarodowe, nie zamienia się jednak na bezpośrednio skuteczne prawo federalne⁴³ i nie może być wykonany przez sąd.

Nieco inaczej konkludował niemiecki FTK. W 2006 r. w trzech skargach konstytucyjnych stwierdził, że niewykonanie wyroku w sprawie LaGrand naruszyłyby zarówno prawo międzynarodowe, jak i niemiecką Konstytucję⁴⁴. Federalny Trybunał Konstytucyjny potwierdził, że wyrok MTS nie ma skutku bezpośredniego, lecz wymaga *respectful consideration*, co w języku FTK znaczy, że wyrok daje normatywną wskazówkę odnośnie do interpretacji i stosowania prawa międzynarodowego,

38 Np. węgierski TK odmówił orzeczeniu MTS z 1997 r. w sprawie Gabčíkovo-Nagymaros Project wiążącego charakteru na gruncie prawa krajowego (988/E/2000, AB, ABH 2003, 1290). Court of Criminal Appeals of Oklahoma w sprawie Torres przeciwko State, uznał, że wyrok MTS w sprawie Avena nie wiąże sądu (wyrok z 6.09.2005 r., PCD-2004-442).

39 Wyrok MTS w sprawie LaGrand (Niemcy przeciwko Stanom Zjednoczonym), ICJ Reports 2001; zob. np. M. Sheik, *From Breard to Medellín: Supreme Court Inaction or ICJ Activism in the Field of International Law?*, „California Law Review” 2006/2, s. 531 i n.

40 Wyrok MTS w sprawie Avena and Other Mexican Nationals (Meksyk przeciwko Stanom Zjednoczonym), ICJ Reports 2004. MTS uznał, że nie poinformowanie osób oskarżonych w postępowaniach karnych o możliwości zwrócenia się do konsulatu własnego państwa i skorzystania z pomocy prawnej stanowi naruszenie art. 36 Konwencji o stosunkach konsularnych z 1963 r., a w paragrafie 153 (9) wyroku, że obywatelom meksykańskim, których sytuacji dotyczył wyrok, należy się adekwatne zadośćuczynienie w drodze ponownego rozpatrzenia i rozważenia ich spraw i wyroków (*review and reconsideration*) przez sądy Stanów Zjednoczonych.

41 Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych, sporządzona w Wiedniu 24.04.1963 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98).

42 Wyrok SN USA z 28.06.2006 r., Sanchez-Llamas przeciwko Oregon, 548 U.S. 331 (2006).

43 Wyrok SN USA z 25.03.2008 r., Medellín przeciwko Texas, 128 S. Ct. 1346 (2008).

44 Wyrok FTK z 19.09.2006 r., 2 BvR2115/01. Zob. aprobująco np. M.P. Kaszubski, *Reakcja sądów krajowych na dynamiczną wykładnię prawa międzynarodowego [w:] Granice swobody orzekania sądów międzynarodowych*, red. A. Wyrozumska, Łódź 2014, s. 244-245.

35 Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001 (wypracowane przez Komisję Prawa Międzynarodowego, przyjęte przez ZO ONZ, tekst stanowi aneks do rezolucji ZO ONZ nr 56/83 z 12.12.2001 r., poprawione przez doc. A/56/49(Vol. I)/Corr.4.

36 Konwencja wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu 23.05.1969 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439) – dalej KWPT.

37 Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm. – dalej KNZ.

jest ona wiążąca dla sądu krajowego, o ile nie jest sprzeczna z Konstytucją. Stwierdzenie to dotyczy nie tylko wyroków wiążących Niemcy, ale wszelkich innych wyroków dotyczących materii, w stosunku do których MTS miałby kompetencje w odniesieniu do Niemiec. Federalny Trybunał Konstytucyjny konsekwentnie, od słynnego wyroku w sprawie Solange I⁴⁵, nie uznaje hierarchicznej struktury sądów lub podległości sądom międzynarodowym (dotyczy to także TS czy ETPC) i uważa, że stosunki z sądami międzynarodowymi winny opierać się na przyjaznej współpracy (w ten sposób w znanym orzeczeniu z 1993 r. w sprawie konstytucyjności Traktatu z Maastricht⁴⁶), a zatem także na dialogu między sądami międzynarodowymi i krajowymi⁴⁷.

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości wypowiedział się o skutku swoich orzeczeń w prawie krajowym, m.in. w dialogu na tle orzeczeń LaGrand i Avena. Meksyk bowiem zwrócił się do Trybunału o interpretację punktu 153 (9) orzeczenia w sprawie Avena. W wyroku z 2009 r. MTS podkreślił, że choć punkt 153 (9) stanowi lub implikuje, że sądy USA muszą zapewnić bezpośredni skutek wyrokowi, to jednak jest to tylko zobowiązanie co do rezultatu. Państwo ma swobodę wyboru środków implementacji, nie wykluczając uchwalenia ustawy, jeśli wymaga tego prawo krajowe lub bezpośredniego zastosowania, jeśli pozwala na to prawo krajowe. Mimo wszystko zobowiązanie musi być wykonane bezwarunkowo, jego niewykonanie stanowi naruszenie prawa międzynarodowego (zachowanie międzynarodowo-bezprawne, *internationally wrongful conduct*)⁴⁸.

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości podobnie wypowiedział się w wyroku z 3.02.2012 r. w sprawie Jurisdictional Immunities of the State (Niemcy przeciwko Włochom). Trybunał doprecyzował, wskazując, że „zgodnie z powszechnym prawem międzynarodowym dotyczącym odpowiedzialności państwa za akty międzynarodowo-bezprawne, co wyraża w tym zakresie artykuł 30 (a) Artykułów Komisji Prawa Międzynarodowego dotyczących tego przedmiotu, państwo odpowiedzialne za akt międzynarodowo-bezprawny jest zobowiązane do zaprzestania tego aktu, jeżeli trwa on nadal. Co więcej, nawet jeśli kwestionowany akt zakończył się, państwo za niego odpowiedzialne ma obowiązek przywrócić sytuację, która istniała przed popełnieniem bezprawnego aktu, o ile restytucja nie jest materialnie niemożliwa i nie wiąże się z obciążeniem nieproporcjonalnym (*out of any proportion*) do korzyści wynikających z restytucji zamiast odszkodowania. Zasada ta znajduje odzwierciedlenie w art. 35 Artykułów Komisji Prawa Międzynarodowego”⁴⁹.

W wyroku w sprawie Jurisdictional Immunities of the State MTS uznał, że włoskie sądy naruszyły immunitet państwa przysługujący Niemcom, orzekając w sprawach o odszkodowania za zbrodnie wojenne popełnione przez niemiecką armię

w okresie drugiej wojny światowej. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości wskazał przy tym, że Republika Włoska musi przez uchwalenie odpowiednich ustaw lub na podstawie innych metod, które uzna za stosowne, zapewnić bezskuteczność decyzjom jej sądów i innych organów naruszającym immunitet Niemiec. Włoski wyrok MTS z 2012 r. najpierw wykonywały, m.in. przyjęły ustawę umożliwiającą uwzględnienie wyroku w postępowaniach, które jeszcze się nie zakończyły i wznowienie postępowań zakończonych ostateczną decyzją (ustawa nr 5 z 14.01.2013 r.). Wkrótce jednak sytuacja uległa zmianie, gdy włoski Trybunał Konstytucyjny wydał wyrok nr 238/2014 z 22.10.2014 r.⁵⁰, odwołując się zresztą do swojej wcześniej wypracowanej w stosunku do prawa UE konstrukcji *controlimiti*, uznając ustawę nr 5 z 14.01.2013 r. za niezgodną z włoską Konstytucją. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że uznana przez MTS norma zwyczajowa dotycząca absolutnego immunitetu państwa w odniesieniu do działań władczych państwa (*de iure imperii*) – działań sił zbrojnych – nie może mieć zastosowania we włoskim porządku prawnym, ponieważ koliduje z podstawowymi zasadami włoskiego porządku konstytucyjnego, w szczególności z art. 24 włoskiej konstytucji gwarantującym prawo dostępu do sądu w związku z art. 2 włoskiej konstytucji określającym zasadę ochrony praw podstawowych jednostek. Co więcej, włoski Trybunał Konstytucyjny uznał także za niezgodny z włoską konstytucją art. 1 ustawy nr 848 z 17.08.1957 r. wprowadzającej do włoskiego porządku prawnego Kartę Narodów Zjednoczonych. Niezgodność ta dotyczy wąskiego zakresu, a mianowicie skuteczności art. 94 KNZ (obowiązek wykonania orzeczenia MTS w każdej sprawie, w której państwo jest stroną) we włoskim porządku prawnym w odniesieniu do wykonania wyroku MTS z 3.02.2012 r.

Można zatem stwierdzić, że wyrok włoski ma charakter zakresowy i wynika z niego, że wyroki MTS, które okazałyby się sprzeczne z prawami podstawowymi określonymi we włoskiej konstytucji, nie będą we Włoszech wykonywane. Tak jak w przypadku wyroków polskiego TK – K 3/21 i K 6/21, tak i ten wyrok sam w sobie nie może jeszcze być uznany za naruszenie prawa międzynarodowego. Natomiast jego wykonywanie przez inne sądy włoskie w konkretnych przypadkach – już nim jest.

Sytuacja obecnie jest patowa, włoskie sądy wyraźnie opowiadają się za ograniczonym immunitetem państwa w odniesieniu do aktów władczych w przypadku zbrodni wojennych (naruszeń norm *ius cogens*). Ten rodzaj wyłomu w prawie zwyczajowym (skądinąd prawidłowo ustalonym przez MTS) rozwija ochronę praw jednostki, przez co znajduje istotne poparcie. O wyrokach TK – K 3/21 i K 6/21 – nie można tego powiedzieć. Wprost przeciwnie, obowiązek państwa zapewnienia sądom krajowym niezależności i bezstronności, o którym orzekają TS i ETPC, to fundamenty praworządności.

Praktyka sądów włoskich ma potencjał „komunikacyjny” (perswazyjny) i może w przyszłości doprowadzić do ustalenia nowej normy prawa międzynarodowego. Nie zmienia to jednak postrzegania jej na tym etapie jako naruszającej istniejącą normę prawa międzynarodowego i powodującą odpowiedzialność międzynarodową państwa. Niemcy mogą wnieść sprawę

45 Zob. A. Wyrozumska, *Wyrok FTK...*, s. 51.

46 Wyrok FTK z 12.10.1993 r., 2 BvR 2134, 2159/92, tzw. Maastricht-Urteil.

47 Zob. A. Paulus, *Germany [w:] The Role of Domestic Courts in Treaty Enforcement: A Comparative Study*, red. D. Sloss, D. Jinks, Cambridge 2008, s. 32 i n.; A. Paulus, *A Comparative Look at Domestic Enforcement of International Tribunal Judgments*, Cambridge 2009, t. 103, s. 44 i n.

48 Wyrok MTS w sprawie Request for Interpretation of the Judgment of 31 March 2004 in the Case concerning Avena and Other Mexican Nationals (Meksyk przeciwko Stanom Zjednoczonym), ICJ Reports 2009, pkt 44.

49 Wyrok MTS z 3.02.2012 r., Jurisdictional Immunities of the State (Niemcy przeciwko Włochom: Greece intervening), ICJ Reports 2012, pkt 137.

50 Wyrok TK Włoch z 22.10.2014 r., 238/2014, nieoficjalne tłumaczenie A. Gracis, <http://italyspractice.info/judgment-238-2014/> (dostęp: 4.12.2021 r.).

ponownie do MTS lub zgodnie z ust. 2 art. 94 KNZ zwrócić się do Rady Bezpieczeństwa ONZ, która „jeśli uzna za konieczne, zaleci lub zadecyduje, jakie środki należy zastosować w celu zapewnienia wyrokowi skuteczności”. W doktrynie proponowane są również miękkie środki rozwiązania tej sytuacji⁵¹.

Niepokojący jest jednak inny jeszcze efekt wyroku włoskiego TK nr 238/2014. Wyrok ten dla prawa włoskiego oznacza zmianę w postrzeganiu relacji między prawem włoskim a prawem międzynarodowym. Włoski TK dał temu wyraz także w wyroku z 2015 r., odchodząc od swojej linii orzeczniczej⁵² dotyczącej stosowania EKPC. Stwierdził bowiem, że sądy włoskie mogą powoływać się jedynie na dobrze ustalone orzecznictwo ETPC⁵³. Ogranicza to odwoływanie się przez sądy włoskie do EKPC i orzeczeń ETPC.

4. Kwestionowanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Zgodnie z art. 32 ust. 1 EKPC Europejskiemu Trybunałowi Praw Człowieka powierzono kompetencje do rozpoznawania wszelkich spraw dotyczących interpretacji i stosowania EKPC oraz jej protokołów. Ponadto spór dotyczący właściwości Trybunału rozstrzyga sam Trybunał⁵⁴. A zatem za sprzeczne z EKPC muszą być uznane orzeczenia sądów krajowych, w których sądy te nie wykonują wyroku ETPC skierowanego do danego państwa, ponieważ nie podzielają interpretacji Konwencji dokonanej przez Trybunał lub uznają, że ETPC przekroczył swoje kompetencje.

Zgodnie z art. 46 ust. 1 EKPC: „Wysokie Układające się Strony zobowiązują się do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału we wszystkich sprawach, w których są stronami”. W oczywisty sposób niewykonanie przez państwo stroną EKPC wyroku ETPC adresowanego do tego państwa stanowi naruszenie art. 46 EKPC i powoduje odpowiedzialność międzynarodową.

Przypadki niewykonania przez dłuższy okres czasu lub niewykonania orzeczeń ETPC się zdarzają⁵⁵. Przewiduje to art. 46 EKPC, dając specjalne uprawnienia Komitetowi Ministrów

Rady Europy do monitorowania wykonywania orzeczeń i podjęcia odpowiednich środków⁵⁶. Ponadto gdy w sprawie pojawia się poważne zagadnienie dotyczące interpretacji lub stosowania Konwencji lub istotna kwestia o znaczeniu ogólnym, system strasburski przewiduje możliwość odwołania od wyroku Izby, do Wielkiej Izby (art. 43 EKPC⁵⁷). Daje to szansę państwu na przedstawienie dodatkowych argumentów, a ponadto w tym czasie możliwa jest także reakcja na wypowiedź ETPC sądów krajowych, jeśli rozstrzygają w podobnych sprawach.

Europejski Trybunał Praw Człowieka może przedstawione argumenty uwzględnić i złagodzić orzeczenie, tak jak miało to miejsce w przypadku wyroku Izby ETPC w sprawach połączonych 26766/05 i 22228/06, Al-Khawaja i Tahery przeciwko Zjednoczonemu Królestwu⁵⁸, w którym ETPC stwierdził naruszenie przez Zjednoczone Królestwo prawa do sądu (art. 6 EKPC) w przypadku, gdy skazanie było oparte wyłącznie lub w znaczącym stopniu na tzw. *hearsay evidence*, dowodach ze słyszenia lub dowodach z zeznań świadków, którzy w dalszym toku postępowania nie mogą zostać przesłuchani, np. z powodu śmierci. Wyrok Izby wprowadzał test absolutny, niedopuszczający wyjątków. Zjednoczone Królestwo wniosło o rozpatrzenie sprawy przez Wielką Izbę. W tym czasie Sąd Najwyższy wydał wyrok w innej sprawie, w którym skrytykował orzeczenie ETPC, szczegółowo uzasadniając, że rozwiązanie proponowane przez ETPC nie leży w interesie sprawiedliwości⁵⁹. Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał na możliwość nawiązania dialogu z ETPC⁶⁰. Europejski Trybunał Praw Człowieka odpowiedział w 2011 r. w wyrokach Wielkiej Izby w sprawach Al-Khawaja i Tahery. Test absolutny został obalony⁶¹.

51 J. Weiler, *Editorial: Germany v Italy: Jurisdictional Immunities – Redux (and Redux and Redux)*, 18.10.2021, https://www.ejiltalk.org/germany-v-italy-jurisdictional-immunities-redux-and-redux-and-redux/?utm_source=mailpoet&utm_medium=email&utm_campaign=ejil-talk-newsletter-post-title_2 (dostęp: 4.12.2021 r.).

52 Zob. dwa bliźniacze wyroki włoskiego TK z 22.10.2007 r., 348/2007 oraz 349/2007, IT:COST:2007:348/349, odpowiednio pkt 4, 6.2. TK wskazał EKPC jako wzorzec dla interpretacji Konstytucji i kontroli konstytucyjności. Doszedł do tego wniosku, interpretując art. 117 Konstytucji i przypisując pierwszeństwo prawu międzynarodowemu w stosunku do krajowych ustaw. Wyroki otworzyły drogę do systematycznego integrowania orzecznictwa ETPC z włoskim porządkiem prawnym. TK zastrzegł, że może badać „czy postanowienia EKPC, tak jak są interpretowane przez Trybunał Strasburski, gwarantują ochronę praw człowieka co najmniej równoważną do poziomu gwarantowanego przez włoską Konstytucję” (wyrok 349/2007, pkt 6.2). W wyroku z 19.11.2012 r. TK wyjaśnił, że „celem takich działań nie jest domaganie się uznania prymatu krajowego porządku prawnego, lecz raczej uzupełnienie ochrony” (wyrok 264/2012, IT:COST:2012:264, pkt 4.2).

53 Wyrok włoskiego TK z 26.03.2015 r., 49/2015, IT:COST:2015:49. Zob. ocenę podobnej praktyki stosowanej przez sądy szwedzkie przez TS w wyroku Wielkiej Izby z 26.02.2013 r., C-617/10, Åklagaren przeciwko Hansowi Åkerbergowi Franssonowi, EU:C:2013:105, pkt 43–49.

54 Art. 32 ust. 1 EKPC brzmi: „Trybunał jest właściwy do rozpoznania wszystkich spraw dotyczących interpretacji i stosowania niniejszej konwencji i jej protokołów, które zostaną mu przedłożone na podstawie artykułów 3, 34, 46 i 47. 2. Spór dotyczący właściwości Trybunału rozstrzyga sam Trybunał”.

55 Zob. R. Kunz, *Judging International Judgments Anew? The Human Rights Courts before Domestic Courts*, „European Journal of International Law” 2019/4, s. 1129–1163.

56 Art. 46 ust. 2–5 EKPC brzmią: „2. Ostateczny wyrok Trybunału przekazuje się Komitetowi Ministrów, który czuwa nad jego wykonaniem. 3. Jeśli Komitet Ministrów uważa, że czuwanie nad wykonaniem ostatecznego wyroku jest utrudnione przez problem z wykładnią wyroku, może on przekazać to zagadnienie Trybunałowi w celu rozstrzygnięcia w kwestii wykładni. Decyzja o przekazaniu podejmowana jest większością dwóch trzecich głosów przedstawicieli uprawnionych do zasiadania w Komitecie. 4. Jeśli Komitet Ministrów uważa, że Wysoka Układająca się Strona odmawia przestrzegania ostatecznego wyroku w sprawie, w której jest stroną może on, po doręczeniu tej Stronie formalnego zawiadomienia oraz na podstawie decyzji podjętej większością dwóch trzecich głosów przedstawicieli uprawnionych do zasiadania w Komitecie, przekazać Trybunałowi zapytanie, czy ta Strona nie wykonała swojego zobowiązania na podstawie ustępu 1. 5. Jeśli Trybunał stwierdza, że miało miejsce naruszenie ustępu 1, przekazuje sprawę Komitetowi Ministrów w celu rozważenia środków, jakie należy podjąć. Jeśli Trybunał stwierdza brak naruszenia ustępu 1, przekazuje sprawę Komitetowi Ministrów, który kończy rozpatrywanie sprawy”.

57 Art. 43 EKPC stanowi: „1. W okresie trzech miesięcy od daty wydania wyroku przez Izbę każda ze stron postępowania może, w wyjątkowych przypadkach, wnioskować o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby. 2. Zespół pięciu sędziów Wielkiej Izby przyjmie wniosek, jeżeli w sprawie pojawia się poważne zagadnienie dotyczące interpretacji lub stosowania Konwencji lub jej Protokołów lub istotna kwestia o znaczeniu ogólnym. 3. Jeżeli zespół przyjął wniosek, sprawę rozstrzyga Wielka Izba przez wydanie wyroku”.

58 Wyrok Izby ETPC z 20.01.2009 r., sprawy połączone 26766/05 i 22228/06, Al-Khawaja i Tahery przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, HUDOC.

59 Wyrok SN Zjednoczonego Królestwa z 9.12.2009 r., R przeciwko Horn-castle i in., [2009] UKSC 14.

60 Wyrok SN Zjednoczonego Królestwa z 9.12.2009 r., R przeciwko Horn-castle i in., [2009] UKSC 14, pkt 11.

61 Wyrok Wielkiej Izby ETPC z 15.12.2011 r., sprawy połączone 26766/05 i 22228/06, Al-Khawaja i Tahery przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, HUDOC. Wielka Izba odrzuciła orzeczenie Izby i przeanalizowała różne czynniki, które mogą uzasadniać zastosowanie *hearsay evidence*. W rezultacie uznała, że Izba myliła się, stwierdzając naruszenie Konwencji w przypadku Al-Khawaja, lecz utrzymała decyzję w sprawie Tahery. Uwzględnienie dowodów bez przeprowadzenia przesłuchania przez sąd nie powoduje automatycznie, że proces jest niesprawiedliwy.

Niewykonanie orzeczenia ETPC zdarzało się różnym państwom nie tylko Zjednoczonemu Królestwu, ale także Niemcom, Szwajcarii⁶², Austrii⁶³ czy Włochom⁶⁴. Nie są to częste przypadki. Sądy państw stron Konwencji na ogół odwołują się do orzecznictwa ETPC i je stosują, niemniej część z nich również podkreśla, że nie będą podchodzili do niego bezkrytycznie. W kluczowym orzeczeniu w sprawie 2 BvR 1481/04, Görgülü niemiecki FTK podkreślał, że jest „sądem ostatecznego słowa” (zarówno w odniesieniu do EKPC, jak i prawa UE) i argumentował, że konstytucja niemiecka nie przewiduje „poddania się nie-niemieckim aktom suwerenności, które są pozbawione wszelkich konstytucyjnych ograniczeń i kontroli”⁶⁵. Zdaniem FTK, choć orzeczenia ETPC należy z szacunkiem rozważyć (tak samo jak MTS, o czym wyżej), to przy ich wykonywaniu trzeba brać pod uwagę różne uwarunkowania prawa krajowego, w tym interesy stron trzecich, które nie brały udziału w postępowaniu przed ETPC⁶⁶. Federalny Trybunał Konstytucyjny podkreślił jednak, że sądy muszą starannie rozważyć wyrok ETPC i uzasadnić jego niewykonanie⁶⁷. Podobne stanowisko zajmuje Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa⁶⁸.

Czym innym jest jednak – staranne rozważenie i ewentualne zmodyfikowanie wykonania wyroku (tak jak w 2 BvR 1481/04, Görgülü) – niż jego odrzucenie na podstawie sprzeczności z konstytucją.

Najbardziej spektakularnym przypadkiem tego typu są orzeczenia i rozwiązania legislacyjne wprowadzone przez Federację Rosyjską. Szczególne niezadowolenie wywołały w Rosji wyroki ETPC w sprawach 30078/06, Konstantin Markin przeciwko

Rosji⁶⁹ (prawo żołnierzy do urlopu rodzicielskiego), Anchugov i Gladkov przeciwko Rosji (prawo więźniów do udziału w wyborach do parlamentu)⁷⁰ oraz 14902/04, Yukos przeciwko Rosji⁷¹ (wysokie odszkodowanie zasądzone na rzecz udziałowców doprowadzonej do bankructwa spółki)⁷². Po każdym z tych wyroków uruchamiany był TK, w przypadku orzeczenia w sprawie 30078/06, Markin – przez grupę deputowanych Dumy.

W wyroku z 14.07.2015 r. dotyczącym możliwości wznowienia postępowania sądowego po wyroku w sprawie 30078/06, Konstantin Markin przeciwko Rosji, TK kilka razy podkreślił hierarchiczną nadrzędność rosyjskiej konstytucji (odwołując się do art. 15 rosyjskiej konstytucji), z czego zdaniem Trybunału wynika, że jeśli orzeczenie ETPC byłoby oparte na interpretacji normy Konwencji sprzecznej z Konstytucją Federacji Rosyjskiej, nie mogłoby być wykonane w Rosji⁷³.

Orzeczenie przyjmuje wyraźnie strategię, jaką przyjęły wcześniej sądy innych państw; odwołuje się zresztą m.in. do wyroków sądów konstytucyjnych np. w sprawach Görgülü, Solange – I, Maggio, Jurisdictional Immunities of the State (wyrok nr 238/2014), Hirst, w których sądy te określiły się jako „strażnicy konstytucji”, a zwłaszcza strażnicy granic powierzenia kompetencji organowi międzynarodowemu i przyznały sobie „prawo do oporu”.

Rosyjski TK wyraźnie wskazał jako podstawę swojej kompetencji art. 79 rosyjskiej konstytucji upoważniający Federację Rosyjską do powierzenia kompetencji organizacji międzynarodowej. Przepis ten stanowi: „Federacja Rosyjska może

62 Przykładowo szwajcarski Trybunał Federalny (zob. wyrok z 7.01.1994 r., BGE 120 Ia 43, at E.2b.) stwierdził, że nie podziela interpretacji art. 6 EKPC dokonanej przez ETPC w sprawie z 24.05.1991 r., 12744/87, Quaranta przeciwko Szwajcarii, HUDOC i nie może wyroku zastosować. Federalny Sąd Najwyższy (wyrok z 30.08.2013 r., BGE 139 I 325, at E.2.4.) stwierdził, że ETPC przekroczył kompetencje w wyroku z 16.04.2013 r. 12020/09, Udeh przeciwko Szwajcarii, orzekł bowiem na podstawie faktów, które miały miejsce już po wydaniu ostatecznego orzeczenia przez szwajcarski sąd. Naruszyło to zasadę subsydiarności.

63 Wyrok TK Austrii z 14.10.1987 r., B267/86, Mittner. Austriacki TK określił granice interpretacji art. 6 EKPC i zagroził, że jakiegokolwiek poszerzenie będzie niezgodne z podstawowymi zasadami konstytucji. Zob. T. Öhlinger, *Austria and Article 6 of the European Convention on Human Rights*, „European Journal of International Law” 1990/1, s. 286–291.

64 W wyroku z 19.11.2012 r. włoski Trybunał Konstytucyjny uznał wyrok ETPC z 31.05.2011 r., sprawy połączone 46286/09, 52851/08, 53727/08, 54486/08 i 56001/08, Maggio i inni przeciwko Włochom, HUDOC, dotyczący świadczeń emerytalnych, za błędny ze względu na niedostateczne uwzględnienie lokalnych realiów. Włoski TK stwierdził, że o ile zadaniem ETPC jest orzekanie w indywidualnych sprawach o prawach jednostki, to zadaniem Trybunału Konstytucyjnego jest „ocena, w jaki sposób i w jakim zakresie stosowanie Konwencji przez Trybunał Europejski wchodzi w interakcję z włoskim porządkiem konstytucyjnym” oraz dokonywanie „systemowej, a nie jednostkowej oceny wartości, na które wpływają przepisy weryfikowane od czasu do czasu” (wyrok nr 264/2012, pkt 5.4).

65 Wyrok FTK z 14.10.2004 r., 2 BvR 1481/04, Görgülü, BVerfGE 111, 307, pkt 36. Zob. M.P. Kaszubski, *Reakcja...*, s. 243–244.

66 FTK podkreślił, że wyrok ETPC „nie daje całościowego obrazu stanowisk prawnych i wchodzących w grę interesów” – wyrok FTK z 14.10.2004 r., 2 BvR 1481/04, Görgülü, pkt 59.

67 Wyrok FTK z 14.10.2004 r., 2 BvR 1481/04, Görgülü, pkt 50.

68 Wyrok SN Zjednoczonego Królestwa z 3.11.2010 r., [2010] UKSC 45, Manchester City Council (Respondent) przeciwko Pinnock (Appellant). Sąd stwierdził, że sekcja 2 Human Rights Act z 1998 r. „wymaga od naszych sądów «wziąć pod uwagę» (*take into account*) decyzje ETPC, niekoniecznie je zastosować (*follow*)” (pkt 48).

69 Wyrok Izby ETPC z 7.10.2010 r., 30078/06, Konstantin Markin przeciwko Rosji, HUDOC; wyrok Wielkiej Izby z 22.03.2012 r., 30078/06, Konstantin Markin przeciwko Rosji, HUDOC. Po wyroku Izby prezes rosyjskiego TK – Zorkin stwierdził, że wyrok ETPC nie szanuje suwerenności Rosji i jej prawodawstwa, a ETPC przekroczył czerwoną linię oraz ostrzegł, że jeśli „historyczna, kulturalna i socjalna sytuacja” Rosji będzie dalej ignorowana, Rosja będzie zmuszona nie wykonywać wyroków ETPC. V. Zorkin, *The Limit of Giving In* [*Predel ustupchivosti*], „Rossiiskaia gazeta”, <http://www.rg.ru/2010/10/29/zorkin.html>.

70 Wyrok ETPC z 4.07.2013 r., 11157/04 i 15162/05, Anchugov i Gladkov przeciwko Rosji. W wyroku z 19.04.2016 r., 12-II/2016, rosyjski TK stwierdził wyraźnie, że orzeczenie ETPC w sprawie Anchugov i Gladkov przeciwko Rosji jest sprzeczne z rosyjską Konstytucją i nie może być wykonane. W wyroku ETPC uznał, że blankietowe pozbawienie, wszystkich skazanych na karę pozbawienia wolności, praw wyborczych na podstawie art. 32 ust. 3 rosyjskiej konstytucji jest sprzeczne z art. 3 Protokołu nr 1 do EKPC. Po kilku latach Federacja Rosyjska dostosowała swoje prawo do wymogów wyroku ETPC. W dniu 25.09.2019 r., Komitet Ministrów podjął decyzję o zamknięciu badania wykonania wyroku, uznając, że wszystkie środki wymagane przez art. 46 ust. EKPC zostały przyjęte (zob. rezolucja CM/ResDH(2019)240). Komitet wziął pod uwagę zmiany legislacyjne różniące kary i wprowadzające m.in. pracę społeczną więźniów.

71 W wyroku z 19.01.2017 r., 1-II/2017, rosyjski TK odrzucił możliwość wykonania wyroku ETPC z 31.07.2014 r., 14902/04, OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos przeciwko Rosji, HUDOC, dotyczącego zadośćuczynienia w związku z wydanym wcześniej w tej sprawie wyrokiem co do *meritum* (wyrok z 20.09.2011 r.). Chodziło o podatki i postępowanie egzekucyjne prowadzone przez władze rosyjskie przeciwko spółce Yukos, które doprowadziło do jej likwidacji. ETPC stwierdził naruszenie art. 6 EKPC, a także art. 1 Protokołu 1 w związku z nałożonymi na spółkę wysokimi karami. ETPC zasądził wysokie odszkodowanie na rzecz udziałowców spółki i ich sukcesorów. Wniosek do rosyjskiego TK skierował Minister Sprawiedliwości.

72 Zob. L. Mälksoo, *Russia and European Human Rights Law: The Rise of the Civilizational Argument*, red. L. Mälksoo, Brill: Leiden 2014, s. 5–6.

73 Wyrok rosyjskiego TK z 14.07.2015 r., 21-II/2015, pkt 2.2, 3, 4. Zob. obszernie omówienie – Interim Opinion on the Amendments to the Federal Constitutional Law on the Constitutional Court of the Russian Federation, Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12.03.2016 r.) Opinion No. 832/2015, CDL-AD(2016)005.

uczestniczyć w organizacjach międzypaństwowych i przekazywać im część swoich kompetencji zgodnie z umowami międzynarodowymi, jeżeli nie pociąga to za sobą ograniczenia praw i wolności człowieka i obywatela, i nie jest sprzeczne z podstawami ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej”. Co więcej, rosyjski TK wyraźnie nawiązał do „prawa do oporu”, stwierdzając, że w sytuacji konfliktu między normą międzynarodową a normą konstytucyjną czuje się upoważniony przez rosyjską konstytucję do jego rozstrzygnięcia i „w skrajnie rzadkich przypadkach uznaje za celowe skorzystanie z ‘prawa do sprzeciwu’ (*право на возражение/ pravo na vozrazheniye*) w celu wniesienia swojego wkładu (za kolegami z Austrii, Wielkiej Brytanii, Niemczech i Włoszech) do formowania wyważonej praktyki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, która odzwierciedli konsensus wypracowany przez państwa-strony Konwencji, a więc nie w celu samo-izolowania się od jego orzeczeń, lecz z potrzeby konstruktywnej interakcji i dialogu z nim opartego na wzajemnym szacunku”⁷⁴.

Rosyjski Trybunał Konstytucyjny zasugerował także ustawodawcy przyjęcie szczególnego prawnego mechanizmu rozstrzygnięcia o możliwości wykonania wyroku ETPC wydanego przeciwko Rosji. Ustawodawca skwapliwie z tej sugestii skorzystał. Poprawki do federalnej ustawy konstytucyjnej o Federalnym Trybunale Konstytucyjnym Federacji Rosyjskiej z 1994 r. zostały przyjęte i weszły w życie 15.12.2015 r.⁷⁵ Trybunał Konstytucyjny, który do tej pory mógł orzekać tylko o zgodności z konstytucją traktatów, które nie weszły jeszcze w życie, uzyskał nowe uprawnienie do uznawania decyzji organów międzynarodowych zajmujących się ochroną praw i wolności człowieka za niewykonalne na wniosek organów federalnych, właściwych do ochrony interesów Federacji Rosyjskiej przed takimi sądami lub innymi organami. Jeżeli rosyjski TK uzna wyrok ETPC za niewykonalny, żadne środki wykonawcze (indywidualne lub generalne) nie będą mogły być zastosowane bez zmiany konstytucji. Rosyjski TK wykorzystał to uprawnienie w dwóch sprawach – Anchugov i Gladkov oraz Yukos.

W tym duchu zmieniono Konstytucję Federacji Rosyjskiej (zmiany weszły w życie 4.07.2020 r.)⁷⁶. Przede wszystkim zmieniony został art. 79 rosyjskiej konstytucji. Dodano do niego zdanie: „Decyzje organów międzynarodowych przyjęte na podstawie umów międzynarodowych, których stroną jest Federacja Rosyjska, o treści sprzecznej z Konstytucją Federacji Rosyjskiej, nie są w Federacji Rosyjskiej wykonywane”.

Zmianie uległ także art. 125 rosyjskiej konstytucji. Dodano do niego nowy ustęp – 5¹. W lit. b przepis ten stwierdza, że Sąd Konstytucyjny Federacji Rosyjskiej „w trybie, określonym przez konstytucyjną ustawę federalną, rozstrzyga kwestię możliwości wykonania decyzji organów międzypaństwowych, przyjętych na podstawie postanowień umów międzynarodowych, których stroną jest Federacja Rosyjska, o treści sprzecznej z Konstytucją Federacji Rosyjskiej, jak również możliwości wykonania decyzji

zagranicznego lub międzynarodowego (międzypaństwowego) sądu, zagranicznego lub międzynarodowego sądu rozjemczego (arbitrażowego), nakładającej obowiązki na Federację Rosyjską, jeżeli decyzja jest sprzeczna z podstawami publicznego porządku prawnego Federacji Rosyjskiej”.

Wyraźnym celem tych poprawek było usprawiedliwienie niewykonania wyroków.

Rozwiązanie rosyjskie jest ewidentnie sprzeczne z art. 26 i 27 KWPT oraz z art. 94 ust. 1 KNZ, art. 46 EKPC, a także z podobnymi przepisami aktów ustanawiających inne sądy międzynarodowe, w tym arbitrażowe, które orzekałyby w stosunku do Federacji Rosyjskiej⁷⁷.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na to, że w wyroku z 14.07.2015 r. rosyjski TK usprawiedliwia swoje konkluzje, odwołując się właśnie do KWPT. Trybunał podkreśla, że Federacja Rosyjska nie może zawierać umów międzynarodowych, które byłyby sprzeczne z konstytucją. Po drugie, tak samo jak Federacja Rosyjska, tak też ETPC jest zobowiązany do przestrzegania art. 26 (zasady *pacta sunt servanda*)⁷⁸ oraz także art. 31 ust. 1 KWPT⁷⁹, który zobowiązuje do przestrzegania konkretnych zasad interpretacji umowy międzynarodowej. Wyrok ETPC, który opiera się na interpretacji EKPC wykraczającej poza granice ogólnej zasady interpretacji i naruszający imperatywne normy prawa zwyczajowego, takie jak zasada suwerennej równości i poszanowanie praw wynikających z suwerenności oraz zasada nieinterwencji w sprawy wewnętrzne państwa, nie może być uznany za obowiązkowy do wykonania⁸⁰. Rosyjski TK powołał się dalej na inny przepis Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, a mianowicie art. 46⁸¹, z którego wywiódł uprawnienie do blokowania stosowania poszczególnych przepisów umowy międzynarodowej przez państwo, jeśli okazałyby się sprzeczne z konstytucją. W ocenie rosyjskiego TK do takich norm należą przepisy rozdziałów 1 i 2 rosyjskiej konstytucji. Ich zmiana w drodze poprawek konstytucyjnych jest niedopuszczalna. Może się to odbyć wyłącznie poprzez uchwalenie nowej konstytucji⁸².

Nie ulega wątpliwości, że ETPC musi działać z poszanowaniem EKPC, woli państw stron Konwencji wyrażonej w jej treści i interpretować Konwencję zgodnie z zasadami zwyczajowymi odzwierciedlonymi w KWPT. Nie można jednak zgodzić się z uzasadnieniem opartym na art. 46 KWPT. Mógłby on mieć zastosowanie jedynie do unieważnienia zgody państwa na wiązanie się traktatem, a nie

74 Wyrok rosyjskiego TK z 14.07.2015 r., 21-II/2015, pkt 6.

75 Ustawa Federalna Federacji Rosyjskiej nr 7-KFZ (CDL-REF(2016)006) zmieniająca Federalną Ustawę Konstytucyjną nr 1-FKZ z 2.07.1994 r. o Trybunale Konstytucyjnym Federacji Rosyjskiej (CDL-REF(2016)007).

76 Konstytucja Federacji Rosyjskiej przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993 roku ze zmianami, zatwierdzonymi podczas głosowania wszechrosyjskiego w dniu 1 lipca 2020 r., Konstytucja Rosji. tłum. A. Kubik, Warszawa 2000, z poprawkami wprowadzonymi w 2015 r. (tłum. firmy „Walczak Translations”) i w 2020 r. (tłum. Z. Cywiński).

77 Por. Opinion of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission no. 832/2015, CDL-AD(2016)005, pkt 96–100); Final Opinion no. 832/2015 of 10–11.06.2016 on the amendments to the Federal Constitutional Law of the Constitutional Court.

78 Art. 26 KWPT brzmi: „Každy będący w mocy traktat wiąże jego strony i powinien być przez nie wykonywany w dobrej wierze”.

79 Art. 31 ust. 1 KWPT brzmi: „Traktat należy interpretować w dobrej wierze, zgodnie ze zwykłym znaczeniem, jakie należy przypisywać użytym w nim wyrazom w ich kontekście, oraz w świetle jego przedmiotu i celu”.

80 Wyrok TK z 14.07.2015 r., 21-II/2015, pkt 3, zob. także pkt 2.2.

81 Art. 46 ust. 1 KWPT brzmi: „Państwo nie może powoływać się na to, że jego zgoda na związanie się traktatem jest nieważna, ponieważ została wyrażona z pogwałceniem postanowienia jego prawa wewnętrznego dotyczącego kompetencji do zawierania traktatów, chyba że to pogwałcenie było oczywiste i dotyczyło normy jego prawa wewnętrznego o zasadniczym znaczeniu”. Ust. 2: „Pogwałcenie jest oczywiste, jeżeli jest obiektywnie widoczne dla każdego państwa postępującego w danej sprawie zgodnie z normalną praktyką i w dobrej wierze”.

82 Wyrok TK z 14.07.2015 r., 21-II/2015, pkt 3.

do usprawiedliwiania jego niewykonywania. Artykuł 27 KWPT jasno stwierdza, że: „Strona nie może powoływać przepisów swego prawa wewnętrznego dla uzasadnienia niewykonywania traktatu. Ta reguła nie narusza w niczym artykułu 46”. Artykuł 46 KWPT odnosi się do szczególnego przypadku – naruszenia istotnego przepisu prawa krajowego (konstytucyjnego) dotyczącego kompetencji do zawierania umów, a nie przepisów konstytucji dotyczących np. praw i wolności jednostki. Interpretacja art. 46 KWPT przez rosyjski TK prowadząca do stwierdzenia, że państwo jest związane umową tak rozumianą jak w chwili jej zawarcia i może sprzeciwiać się interpretacji ewolucyjnej (czy interpretacji EKPC jako *living instrument*), jest nadużyciem.

Z tego krótkiego przeglądu wynika, że sądy, które negują wykonanie wyroku sądu międzynarodowego, robią to na podstawie zarzutu niemożności wykonania z powodu niedostosowania prawa krajowego lub sprzeczności z normą konstytucyjną o zasadniczym znaczeniu, w szczególności z prawami podstawowymi (normami istotnymi ze względu na tożsamość państwa), a także z powodu uznania, że sąd międzynarodowy przekroczył swoje kompetencje, dokonując np. aktywistycznej interpretacji normy prawa międzynarodowego. Widać wyraźnie, że zasadniczo ten sam test (w ślad za niemieckim TK w przypadku sądów europejskich) jest stosowany do oceny wyroków TS, MTS czy ETPC. Także i rosyjski TK naśladuje ten wzorzec. Istnieje jednak istotna różnica między ww. orzeczeniami trybunałów i sądów najwyższych innych państw a orzeczeniami polskiego Trybunału. Atakują one fundamentalne reguły i zasady prawa międzynarodowego (zasadę praworządności, *pacta sunt servanda*, prawo do sprawiedliwego procesu – niezwywalne prawo człowieka).

5. Prawo do niewykonywania wyroków sądów międzynarodowych – „prawo do oporu”

W latach 90. XX w. niektórzy autorzy⁸³, zwłaszcza niemieccy pod wpływem „konstytucyjnego pluralizmu” niemieckiego FTK, zaczęli przyznawać, że wyjątkowo, pod pewnymi warunkami, sprzeczność z konstytucją państwa może usprawiedliwić niewykonanie zobowiązań międzynarodowych (prawa międzynarodowego) na gruncie prawa krajowego, twierdząc nawet, że na obecnym etapie rozwoju prawa międzynarodowego, z uwagi na sposób jego tworzenia (słabą legitymację demokratyczną), jest to niezbędne, aby porządki krajowe mogły z kolei zaakceptować prymat i bezpośrednio stosowanie w ich ramach prawa międzynarodowego⁸⁴. Argumentowano, że normy

międzynarodowe, które okazują się sprzeczne z prawami podstawowymi chronionymi przez konstytucje, nie powinny być wykonywane w krajowym porządku prawnym. W takim przypadku sądom krajowym przysługuje „konstytucyjne prawo do oporu” (*constitutional right to resistance*).

Poglądy te opierają się na założeniu, że współczesne relacje między prawem międzynarodowym i prawem krajowym są na tyle złożone, że nie mogą być postrzegane jako hierarchiczne ani też kwalifikowane na podstawie XIX w. dychotomii: dualizm – monizm. Mamy bowiem obecnie do czynienia z wielością porządków prawnych, wielością podmiotów roszcujących sobie prawo do bycia ostatecznym autorytetem („sądem ostatecznego słowa”) i wielością reguł kolizyjnych. W tym pluralistycznym świecie nie ma formalnej hierarchii norm, a sądy z konieczności należą do jednego z różnych porządków, mówią ze swojej perspektywy i stosują reguły kolizyjne należące do tego porządku prawnego, w którym operują. Konflikty zatem nie mogą być rozwiązywane przy pomocy argumentów prawnych, lecz politycznych⁸⁵. Wymaga to komunikowania się (dialogu).

Proces ten, jak zauważa np. A. Peters, powinien być jednak uporządkowany. Stąd mowa jest o „uporządkowanym pluralizmie” (*ordered pluralism*). Termin ten określa relacje między prawem międzynarodowym i prawem krajowym jako proces, wzajemne dostosowywanie się, harmonizację, współpracę między organami międzynarodowymi i krajowymi. Nie jest jednak bez znaczenia legitymacja demokratyczna organów krajowych, stąd postulat, że „organy międzynarodowe powinny przyznać margines uznania krajowym decydom o silnej legitymacji demokratycznej”⁸⁶.

Wizja świata opartego na „komunikacyjnej” relacji między prawem międzynarodowym a prawem krajowym (na dialogu) wydaje się idealistyczna, jeśli weźmie się pod uwagę instytucjonalną stronniczość sądów krajowych lub ich predyspozycje do służenia interesom krajowym, a zwłaszcza rządzącej partii politycznej, jak ma to miejsce obecnie w przypadku polskiego Trybunału Konstytucyjnego. Każdy sprzeciw wobec wiążącego orzeczenia sądu międzynarodowego zagraża autorytetowi tego sądu i skuteczności prawa międzynarodowego. Dlatego autorzy, którzy opowiadają się za „nieposłuszeństwem sędziowskim” (*judicial disobedience*) lub „sędziowskim niewykonaniem” (*judicial non-compliance*), uzależniają je przede wszystkim od „poważnej” natury konfliktu. Konflikt między normami prawa międzynarodowego i prawa konstytucyjnego musi dotyczyć normy konstytucyjnej o pewnym ciężarze gatunkowym. Bronione pierwszeństwo konstytucji musi dotyczyć normy istotnej z punktu widzenia jej treści lub „podstawowej wartości konstytucyjnej” (*norm important in terms of 'substance' or the 'constitutional core value'*)⁸⁷. Jednakże powaga konfliktu

83 A. von Bogdandy, *Pluralism, Direct Effect and the Ultimate Say. On the Relationship Between International and Domestic Constitutional Law*, „International Journal of Constitutional Law” 2008/3–4, s. 412; A. Nollkaemper, *Rethinking the Supremacy of International Law* [w:] *Select Proceedings of the European Society of International Law*, t. 2, red. H. Ruiz Fabri, R. Wolfrum, J. Gogolin, Oxford 2008; A. Peters, *Supremacy Lost: International Law Meets Domestic Constitutional Law*, „Vienna Online Journal on International Constitutional Law” 2009, t. 3, s. 195, przypis 134; F.M. Palombino, *Compliance with International Judgments: Between Supremacy of International Law and National Fundamental Principles*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2015, t. 75, s. 527; M. Lando, *Intimations of Unconstitutionality: The Supremacy of International Law and Judgment 238/2014 of the Italian Constitutional Court*, „Modern Law Review” 2015, t. 78, s. 1037 i n.

84 A. Peters, *Supremacy...*, s. 194.

85 A. Peters, *Supremacy...*, s. 196.

86 A. Peters, *Supremacy...*, s. 198.

87 A. Peters (*Supremacy...*, s. 197–198) podkreśla, że „sądy krajowe są zobowiązane *bona fide* do uwzględniania prawa międzynarodowego, muszą interpretować krajowe prawo konstytucyjne w możliwie największym stopniu zgodnie z przepisami międzynarodowymi oraz muszą podawać powody ich nieprzezwyciężenia. Co więcej, jakkolwiek odmowa zastosowania prawa międzynarodowego oparta na krajowych argumentach konstytucyjnych musi być ściśle ograniczona do podstawowych wartości konstytucyjnych i może być dopuszczalna tylko «dopóki» dezyderaty konstytucyjne nie zostaną nawet w elementarny sposób włączone do samego prawa międzynarodowego”. Por. A. von Bogdandy, *Pluralism...*, s. 412; F.M. Palombino, *Compliance...*, s. 527; M. Lando, *Intimations...*, s. 1037 i n.

czy naruszenia normy o podstawowym znaczeniu może być różnie oceniana przez różne sądy. Nie wystarczy sama do tego, aby usprawiedliwić sprzeciw sądu krajowego wobec prawa międzynarodowego, nawet jeśli sąd aspiruje do wzięcia udziału w procesie tworzenia prawa zwyczajowego, tak jak np. włoski TK w sprawach immunitetu państwa.

Sąd krajowy musi działać w dobrej wierze, nieobciążony partykularnymi interesami krajowymi (rządzącej partii) w duchu współpracy międzynarodowej⁸⁸. A więc nie po to, aby zapewnić niewykonanie w prawie krajowym niewygodnego dla rządzących wyroku sądu międzynarodowego. Nie po to, by ograniczyć prawa podstawowe jak wyroki K 3/21 i K 6/21, lecz by je umacniać i rozwijać. Ponadto sąd decydujący się na taki krok musi przedstawić solidne argumenty, wiarygodnie i wszechstronnie ocenić problem prawny i powagę konfliktu oraz przekonywająco uzasadnić swoje stanowisko⁸⁹.

Wyroki K 3/21 i K 6/21 nie spełniają żadnego z tych warunków. Nie są to wyroki będące wynikiem działania sędziów w dobrej wierze czy w duchu współpracy międzynarodowej. Trybunał Konstytucyjny ani w jednym, ani w drugim przypadku nie skorzystał z mechanizmu dialogowego przewidzianego w ramach prawa UE (nie zwrócił się do TS z pytaniami prejudycjalnymi) czy EKPC (Polska nie wykorzystała możliwości odwołania się od wyroku Izby do Wielkiej Izby). Dostępne są na razie jedynie ustne uzasadnienia wyroków i komunikaty prasowe. Nie ma w nich jednak żadnego przekonywającego uzasadnienia dla odrzucenia kontroli wypełniania standardów „sądu ustanowionego ustawą” wypracowanych przez TS i ETPC. Szczególnie nie przekonuje orzeczenie K 6/21. Trudno bowiem uzasadnić, dlaczego Trybunał Konstytucyjny nie miałby być sądem w rozumieniu art. 6 EKPC i dlaczego mógłby być wybrany z naruszeniem prawa i nie spełniać wymogów niezależności i bezstronności.

6. Konkluzje

Wyroki Trybunału Konstytucyjnego w sprawach K 3/21 i K 6/21 stanowią element, który może być brany pod uwagę przy ocenie popełnienia przez Polskę naruszeń prawa UE lub EKPC polegających na niewykonywaniu wyroków TS i ETPC (tym samym naruszeń art. 2 i art. 19 ust. 1 ak. 2 TUE i art. 6 EKPC). Trzeba je odczytywać w świetle zgodnych z ich przesłaniem innych wyroków TK i innych sądów polskich oraz skutku, jaki mogą wyrzucić w stosunkach krajowych. Jeśli uznać, że ich celem jest sprzeciw wobec TS i ETPC oraz spowodowanie zmiany linii orzeczniczej tych trybunałów, osiągnięcie tego celu wydaje się mało prawdopodobne z uwagi na fundamentalny charakter prawa do sądu, mało przekonywające argumenty TK

88 Zob. A. Peters, *Let Not Triepel Triumph – How To Make the Best Out of Sentenza No. 238 of the Italian Constitutional Court for a Global Legal Order*, 22.12.2014 r., <http://www.ejiltalk.org>; „Na dłuższą metę rozsądny opór ze strony podmiotów krajowych – jeśli jest wykonywany z poszanowaniem zasad porządkującego pluralizmu, zwłaszcza w dobrej wierze i z należyтым poszanowaniem nadrzędnego ideału współpracy międzynarodowej – może wytworzyć polityczną presję niezbędną do promowania postępującej ewolucji prawa międzynarodowego w kierunku systemu bardziej uwzględniającego prawa człowieka”.

89 Zob. podobnie co do warunków dopuszczalności kontroli *ultra vires* na gruncie prawa UE, B. Riedl, *Ultra Vires Control and European Democracy*, VerfBlog, 18.06.2021, <https://verfassungsblog.de/ultra-vires-control-and-european-democracy/>.

i brak woli porozumienia. Trybunał nie skorzystał z dostępnych procedur dialogowych (pytań prejudycjalnych i odwołania do Wielkiej Izby), co pokazuje, że nie chodzi tu o dialog. Upolitycznienie polskiego TK, czemu jasny wyraz dają m.in. orzeczenia U 2/20 i Kpt 1/20, podważa zresztą jego zdolność komunikacyjną⁹⁰.

Biorąc pod uwagę, z jednej strony, charakter prawa międzynarodowego, a zwłaszcza brak w nim zorganizowanych środków przymusu (UE co najwyżej dysponuje karą finansową i pozbawieniem państwa możliwości korzystania z pewnych praw, Rada Europy jedynie politycznym monitoringiem i presją) oraz z drugiej strony, charakter orzeczeń sądów międzynarodowych (zobowiązań co do rezultatu), trzeba przyznać, że w relacjach między państwami lub organizacją międzynarodową a państwem, jest miejsce na dialog, nie tylko między sądami, i na rozwiązania polityczne. Widać to wyraźnie np. w przypadku zadowolenia się przez Radę Europy skromnym wykonaniem przez Zjednoczone Królestwo i przez Federację Rosyjską wyroków w sprawie praw wyborczych więźniów, a także np. brakiem odpowiedzi UE na niewykonanie przez Danię wyroku TS w sprawie *Dansk Industri/Ajos*⁹¹, i nieuznanie w związku z tym skutku horyzontalnego praw podstawowych. W takich sytuacjach czas może okazać się najlepszym lekarzem.

W przypadku Polski przeczekanie jest mało prawdopodobną strategią UE. Polska podważyła bowiem fundamentalne wartości i zasady prawa UE, tj. zasadę praworządności, lojalnej współpracy czy pierwszeństwa stosowania prawa UE. Reakcja UE w stosunku do Polski jest wyrazista, przyjęła nawet postać dotkliwej kary finansowej, której wielkość zwiększa się z każdym dniem niewykonywania środka tymczasowego. Jeśli celowe naruszenie prawa przez Polskę ma charakter komunikatu, może to być dość drogi i mało skuteczny środek. W rezultacie Polska znalazła się pod presją polityczną zarówno UE, jak i Rady Europy, co dobrze nie wróży.

Bibliografia / References

Biernat S., *Trybunał Konstytucyjny wypowiada posłuszeństwo prawu Unii Europejskiej* [w:] *Wokół kryzysu demokracji i praw człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Mirosława Wyrzykowski*, red. A. Bodnar, A. Płoszka, Warszawa 2020.

Biernat S., *Zawstydający wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie sędziów*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zawstydajacy-wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-w-sprawie-sedziow,511972.html> (dostęp: 5.12.2021 r.).

Bogdandy A. von, *Pluralism, Direct Effect and the Ultimate Say. On the Relationship Between International and Domestic Constitutional Law*, „International Journal of Constitutional Law” 2008/3–4.

Kaszubski M.P., *Reakcja sądów krajowych na dynamiczną wykładnię prawa międzynarodowego* [w:] *Granice swobody orzekania sądów międzynarodowych*, red. A. Wyrozumka, Łódź 2014.

90 Na temat upolitycznienia m.in. M. Pyziak-Szafnicka, *Trybunał Konstytucyjny à rebours*, „Państwo i Prawo” 2020/5, s. 25–45. Zob. także opinię o wyroku K 6/21 – S. Biernat, *Zawstydający wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie sędziów*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/zawstydajacy-wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-w-sprawie-sedziow,511972.html> (dostęp: 5.12.2021 r.).

91 Wyrok duńskiego SN z 6.12.2016, 15/2014, *Dansk Industri (Ajos)*. Zob. A. Wyrozumka, *Wyrok FTK...*, s. 54–58.

Kunz R., *Judging International Judgments Anew? The Human Rights Courts before Domestic Courts*, „European Journal of International Law” 2019/4.

Lando M., *Intimations of Unconstitutionality: The Supremacy of International Law and Judgment 238/2014 of the Italian Constitutional Court*, „Modern Law Review” 2015, t. 78.

Mälksoo L., *Russia and European Human Rights Law: The Rise of the Civilizational Argument*, red. L. Mälksoo, Brill: Leiden 2014.

Nollkaemper A., *Rethinking the Supremacy of International Law [w:] Select Proceedings of the European Society of International Law*, t. 2, red. H. Ruiz Fabri, R. Wolfrum, J. Gogolin, Oxford 2008.

Öhlinger T., *Austria and Article 6 of the European Convention on Human Rights*, „European Journal of International Law” 1990/1.

Palombino F.M., *Compliance with International Judgments: Between Supremacy of International Law and National Fundamental Principles*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2015, t. 75.

Paulus A., *A Comparative Look at Domestic Enforcement of International Tribunal Judgments*, Cambridge 2009, t. 103.

Paulus A., *Germany [w:] The Role of Domestic Courts in Treaty Enforcement: A Comparative Study*, red. D. Sloss, D. Jinks, Cambridge 2008.

Peters A., *Let Not Triepel Triumph – How To Make the Best Out of Sentenza No. 238 of the Italian Constitutional Court for a Global Legal Order*, 22.12.2014 r., <http://www.ejiltalk.org>.

Peters A., *Supremacy Lost: International Law Meets Domestic Constitutional Law*, „Vienna Online Journal on International Constitutional Law” 2009, t. 3.

Pyziak-Szafnicka M., *Trybunał Konstytucyjny à rebours*, „Państwo i Prawo” 2020/5.

Riedl B., *Ultra Vires Control and European Democracy*, VerfBlog, 18.06.2021, <https://verfassungsblog.de/ultra-vires-control-and-european-democracy/>.

Sheik M., *From Breard to Medellin: Supreme Court Inaction or ICJ Activism in the Field of International Law?*, „California Law Review” 2006/2.

Wyrozumska A., *Odwracanie kota ogonem bez żadnego trybu, czyli o orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego w sprawach Kpt 1/20 i U 2/20 [w:] Problem praworządności w Polsce w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE (2018–2020)*, red. J. Barcz, A. Grzelak, R. Szyndlauer, Warszawa 2021.

Wyrozumska A., *Wyrok FTK z 5.05.2020 r. w świetle podobnych orzeczeń sądów innych państw członkowskich Unii Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 2020/9.

Ziółkowski M., *Niezależność jako istota prawa do sądu? Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 5 grudnia 2019 r., III PO 7/18*, „Przegląd Konstytucyjny” 2020/3.

Zorkin V., *The Limit of Giving In* [‘Predel ustupchivosti’], „Rossiiskaia gazeta”, <http://www.rg.ru/2010/10/29/zorkin.html>.

Abstract

prof. zw. [full professor] dr. hab. Anna Wyrozumska

The Author is the head of the Department of European Constitutional Law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz, Poland

(ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3310-6675>).

Judgments of the Polish Constitutional Tribunal in Cases K 3/21 and K 6/21 in the Light of International Law

Keywords: failure to enforce judgments of international courts, judicial dialogue, relation between international law and national law, rule of law, right to a tribunal established by law, constitutional courts vis-a-vis EU law

The article looks - from the perspective of international law - at the judgment of the Constitutional Tribunal (CT) of 7 October 2021, K 3/21, where the Tribunal pronounces fundamental principles of EU law unconstitutional, and the judgment of 24 November 2021, K 6/21, where it finds, in turn, Article 6 ECHR to be unconstitutional. These two judgments, like some before them, are aimed at preventing the enforcement in Poland of judgments of the Court of Justice of the EU and the European Court of Human Rights touching on the independence and impartiality of judges, a ‘tribunal established by law’. The article presents cases of national courts failing to enforce judgments of the International Court of Justice and the ECtHR, concluding that constitutional courts, whenever they challenge a judgment, basically rely on similar constructions, invoking the supremacy of the constitution. Under international law, this cannot be an excuse and consequently states bear international responsibility. Lack of an organized coercive apparatus in international law makes it difficult to enforce such responsibility, which leaves room for dialogue, including judicial dialogue and political solutions. However, the CT judgments in question differ from similar decisions of other courts in cases involving judgments of the ICJ or the ECtHR. Nor do they meet the requirements formulated in legal scholarship, which exceptionally accepts the right of national courts to object.